

Araştırma Makalesi**Almanya’da Değerler Eğitimi: Aşağı Saksonya Eyaleti Örneği**Şükrü Bilici¹*Muş Alparslan Üniversitesi***Öz**

Değerler eğitimi birçok ülkede farklı isim ve sistem ile yapılmaktadır. Her ülkenin sosyal, siyasi, dinî ve ekonomik yapısına göre farklılıklar gözlenmekle birlikte değer eğitimi kültürel, ahlaki, ulusal ve evrensel değerlerin bireylere aktarılarak birey ve toplumun ideal bir yapıya kavuşturulmasını amaçlamaktadır. Bu çalışmada Kıta Avrupası’nın önemli ülkelerinden Almanya’daki değerler eğitimi incelenmiş, Almanya’daki genel değerler eğitimi yanında Aşağı Saksonya eyaletinde uygulanan değerler eğitiminin mahiyeti ortaya konulmuştur. Almanya’da değerler eğitimi ağırlıklı olarak Etik (Ethik) ve Din (Religion) derslerinde verilmektedir. Araştırmadaki veriler, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonucunda Aşağı Saksonya eyaletindeki ortaokullarda Değerler ve Normlar dersinde değerler eğitiminin verildiği ve bu dersin sadece bu eyalete özgü bir ders olduğu anlaşılmıştır. Değerler ve Normlar dersinin; felsefe, toplumbilimi ve dini bilimlerinin öğretilerinden oluştuğu, bu dersleri vermek için üç üniversitede Değerler ve Normlar dersi öğretmenlerine lisans eğitimi verildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Almanya’da değerler • Değerler ve normlar • Değerler eğitimi

¹ Şükrü Bilici (Dr.), Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, 49000 Muş. Eposta: s.bilici@alparslan.edu.tr

Günümüz toplumlarında giderek önem kazanan değişik form ve yöntemlerle bireylere aktarılan değerler, tarihsel süreçte bir problem olarak görülmüş ve buna yönelik eleştiriler getirilmiştir. Söz konusu eleştiriler günümüzde de devam etmektedir. (Aslanargun, 2007). Avrupa’da Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan ve bir döneme damgasını vuran, felsefesi ve mantığıyla yeni fikir akımlarının oluşmasını sağlayan süreç, değerlerin zayıflamasını da beraberinde getirmiştir. Bununla beraber medya ve iletişim araçlarının yerel kültüre ait değerleri zayıflatması, yoksulluk ve göç gibi olayların insani değerlerin içerisinde bulunduğu tehlikeyi anlatması açısından önemlidir. Dolayısıyla tek bir etken ile açıklanamayan faktörlerden ve süreçlerden etkilenen değerlerin zayıfladığı ve zayıflatmaya da devam ettiği söylenebilir. Teknolojiye dayalı olarak toplumların değişimi, bireyin merkezde yer aldığı yaşam tarzının giderek yaygınlaşması özellikle de genç kuşaklarda değer erozyonu veya ahlaki değerlerin zayıflaması sorununu artırmaktadır. Gençlerin şiddete eğiliminin artması, yalancılık, hilekârlık ve otoriteye karşı isyan davranışlarının artması da bu kapsamda değerlendirilebilir (Lickona, 1993).

Sosyal yapı, eğitim sistemi ve politika yapıcılarının etkisiyle şekillenen değerler, bireye eğitim yoluyla aktarılır. Değerlerin bireye aktarılması sürecinde devlet, elinde bulundurduğu eğitim, siyaset ve medya aygıtlarını etkin olarak kullanır. Devlet, eğitim sistemi içerisinde yer alan okullarda, ortak değerlerin aktarılması ve kalıcı olarak kavratılması için strateji ve programlar kullanır (Von der Leyen, 2006). Değer aktarımının gerçekleştirildiği okullarda, okul yaşantısı ve programlar kapsamında vatandaşlık eğitimi, ahlak eğitimi, karakter eğitimi ve değer gerçekleştirme gibi farklı yöntemlerle değerler aktarılmaktadır (Kirschenbaum, 1995). Böylelikle birey, içinde bulunduğu yapıda gerçekleşen kişilerarası etkileşim ve kişinin kurumlarla etkileşimi vasıtasıyla, toplu etkinlik ve faaliyetler aracılığıyla değerleri daha iyi öğrenebilir (Schwitzer, 2006).

Farklı ülkelerde etik, yurttaşlık, ahlak ve karakter eğitimi adı altında farklı programlar kullanılmaktadır. Amerika’da değerler eğitimi (values education) ve karakter eğitimi programları birlikte uygulanmaktadır. İngiltere, Avusturalya ve İskoçya gibi ülkelerde “değer eğitimi” kavramı kullanılırken Avrupa ülkelerinde genellikle “yurttaşlık eğitimi” kavramı kullanılır (Bazarkulov, 2008). Türkiye’de ise “değerler eğitimi” ve “karakter eğitimi” kavramları kullanılarak bir değer eğitimi verilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de değer eğitimi ile ilgili tartışma devam etmektedir. Türkiye’deki değerler eğitimi tartışmalarının Almanya’da da gerçekleştiğini söylemek mümkündür (Bissinger, 2006). Almanya’da değerler eğitimi, “Etik” (Ethik), “Din” (Religion), dersi kapsamında verilmektedir.

Yoğun bir dış göç almış Almanya Federal Cumhuriyeti günümüzde çok sayıda yabancı uyruklu vatandaşa sahiptir. Bu vatandaşlar içerisinde Alman vatandaşlığına geçenler olduğu gibi kendi kimliklerini koruyarak Almanya’da çalışma hakkı elde etmiş vatandaşlar da bulunmaktadır. Heterojen bir yapıya sahip Almanya Federal

Cumhuriyeti, toplumsal uyumun sağlanması için değerler eğitimini önemli görmektedir. Bu doğrultuda Almanya’da değerler (Werte) alanındaki ilk akademik çalışmalara rastlamak mümkündür. Basit ve kutsal değerler olarak bir sınıflandırma yapan Scheler (1916) ile bir diğer bilim insanı Hessen (1937) “Değer Felsefesi” (Wertephilosophie) adlı çalışmasıyla alana katkıda bulunmuştur. Akademik anlamda yapılan bu çalışmaların Almanların gündelik hayatlarında etkisini gösterdiği söylenebilir. Öyle ki Alman vatandaşlarının iş ahlakı ve dakiklik hususuna çok dikkat etmelerinde bu çalışmaların etkisinden söz edilebilir.

Almanya’da Okullar ve Okulların Misyonları

Alman eğitim sistemi çeşitliliğe ve bireyselliğe verilen değerle ön plana çıkmaktadır. Almanya Federal Cumhuriyetini oluşturan on altı eyaletten her birinin kendine özgü eğitim sistemi bulunmaktadır. Birbirinden bağımsız görünen eyalet eğitim bakanlıklarının federal hükümet tarafından da benimsenen bazı kurum ve kuruluşların çerçeve sözleşmelerine de bağlı kaldıkları söylenebilir. “Federal Eğitim ve Bilim Bakanlığı”, “Alman Rektörleri Teşkilatı” ve “Kültür Bakanlığı Daimi Teşkilatı” eyalet eğitim bakanlıklarının bağlı buldukları birimlerden bazılarıdır (Demirel, 2000).

Almanya’da okullar bireye, yaşama hazırlık eğitiminin verildiği yerler olmasının yanında, bireyin hayatının çocukluk ve ergenlik dönemlerini geçirdiği doğrudan yaşam alanları olarak kabul görür. Öğrencinin okulda geçirdiği süre azımsanamayacak düzeydedir. Dolayısıyla sadece mezun olduktan sonraki yaşantısında mutluluk ve başarıyı elde etmenin salt aracı olarak düşünülmemeyeceğinden, hayatın bir parçası olan okulun öğrenci için kaliteli bir yaşam alanına dönüştürülmesi gerekir. İnsan hayatının diğer dönemlerinde olduğu gibi okuldaki hayatı da anlamlı şekilde düzenlenmeli, normal yaşam etkinlikleri aksatılmamalıdır. Eğitim ve öğretim sürecinde temel değerlerin tanıtılması ve bu değerlerin gündelik hayatta uygulama alanı bulması sağlanmalıdır (Dikow, 1980). Gerçek yaşam merkezi olarak görülen okul; sorumluluk alma, bağımsızlık, siyaset, demokrasi ve ahlaki karar alma becerilerinin kazanıldığı yerler olmalıdır (Standop, 2005). Okulların, Almanya genelindeki misyonları çerçevesinde, diğer eyaletlerde olduğu gibi Aşağı Saksonya eyaletinde de üstlenmesi gereken görevler belirlenmiştir. Öğrencinin kişiliğini; Hristiyanlık, Avrupa hümanizmi ve liberalizm çerçevesinde oluşturmak, demokrasi ve sosyal özgürlüğü korumak en önemli amaçlar arasındadır. Değerler eğitimi verilirken Almanya Federal Cumhuriyeti yasaları ve Aşağı Saksonya eyaleti anayasası göz önünde bulundurulur. Ayrıca okullarda dinî ve kültürel değerlere önem verilir. (Kraus, 1991).

Almanya Federal Cumhuriyetinin eğitim sisteminde mecburi eğitim süresi on iki yıldır. (Kantos, 2009; Demirel, 2000). Okul öncesi (Primarschule), bir diğer adıyla anaokulu (Kindergarten) eğitimi, çocuklara üç yaşından itibaren verilir. Bazı anaokulları kiliseye bağlı olarak eğitim verir. Almanya’da öğrenciler ilkökul eğitimine

altı yaşında başlar. Dört yıllık ilkököl eğitiminden sonra, bazı eyaletlerde değışmekle birlikte, altı yıllık ortaokul ve üç yıllık lise eğitiminin sonunda, on sekiz yaşlarında ortaöğrenimlerini tamamlarlar. Okullarda eğitimin ilk on yılında tam zamanlı eğitim verilir (Sağlam, 1999). Son iki yıl ise yarı zamanlı olarak veya gece okullarında alınan eğitim ile tamamlanabilir. Almanya’da okullar; Kindergarten (Anaokulu), Grundschule (İlkokul), Sekundarstufe I (Ortaöğretim I. Kademe), Sekundarstufe II (Ortaöğretim II kademe/Lise) olarak sınıflandırılır. Bedensel ve zihinsel engelli öğrenciler ise Sonderschule (özel eğitim) görmektedir (Führ, 1989).

Değer eğitimi alanında Almanya’nın uzun zaman öncesine dayanan tecrübesinin Türkiye’de değerler eğitiminin daha iyi anlaşılmasına ve alandaki sorunların giderilmesine katkıda bulunmak bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Türkiye’de değer eğitiminin dağınık bir yapıya sahip olması, çeşitli öğretim programlarında farklı oranlarda yer alması, karakter ve ahlak eğitimi ile olan ilişkisi veya farklılıklarının tam olarak ortaya konulamamasını bir problem olarak görmek mümkündür. Değerler eğitiminin öğretim programlarında kazanım olarak yer verilmesi iyi bir değer eğitimi için tek başına yeterli değildir. Bunun yanında kapsayıcı ve öğrencinin bilişsel ihtiyaçlarını karşılayacak değerlerin iyi belirlenmelidir. Farklı öğretim programlarında değer eğitimine yer verilmesi değer eğitiminin alanını genişletmekle birlikte kendine has özel bir alanının oluşması üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu söylenebilir. Bu bakımdan Türkiye’de değer eğitimi hem ulusal hem de evrensel bir bakış açısıyla değerlendirilmek ve alandaki problemleri gidermek açısından farklı ülkelerin değer eğitimi yaklaşımlarının incelenmesi önemli hale gelebilmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada veri elde etmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kapsamında doküman incelemesi tekniğinden yararlanılarak Almanya’daki verilen değer eğitimi kapsamında yer alan çeşitli derslere ait öğretim programları incelenmiştir. Doküman incelemesi tekniği, nitel araştırmalarda kullanılan üçüncü temel veri toplama tekniğidir (Merriam, 2013). Resmî veya resmî olmayan kayıtların elde edilip sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi için kullanılan bir tekniktir (Ekiz, 2003). Araştırma yapılacak konuyla ilgili bütün makaleler, kitaplar, istatistik ve biyografiler bu teknikle incelenebilir (Türkbal, 2003). Bunun yanında eğitim araştırmalarında doküman incelemesi, ders kitapları ve öğretim programları dokümanlarının incelenmesinde veri kaynağı olabilir (akt., Yıldırım ve Şimşek, 2011). Doküman incelemesi; dokümanlara ulaşma, dokümanların orijinal olup olmadığını denetleme, dokümanları anlayarak elde edilen verilerin analiz edilmesi aşamalarından oluşur.

Almanya’da değer eğitiminin ağırlıklı olarak verildiği “Etik” ve “Din” dersleri öğretim programları öncelikle incelenmiş bu öğretim programlarında yer verilen değerler

tablolar haline getirilmiştir. Almanya’nın bazı eyaletlerinde farklı bir isimle yer alan etik dersinde işlenen değerler tablo haline getirilmiştir. Bu tablo Almanya’nın Hessen eyaletinde yer alan Etik dersi öğretim programına aittir. Din dersine ait öğretim programlarının incelenmesi sonucunda ise farklı din derslerine ait tablolar oluşturulmuştur. Din derslerine ait tablolar Aşağı Saksonya Eyaletindeki öğretim programları incelenerek oluşturulmuştur. Aynı şekilde Almanya’da farklı bir değer eğitimi modeli uygulayan Aşağı Saksonya Eyaletindeki “Değerler ve Normlar” dersi öğretim programı incelenmiş, programda yer alan değerler tablo haline getirilmiştir. Öğretim Programlarının yanında Aşağı Saksonya Eyaletindeki üç üniversitede yer alan Değerler ve Normlar dersi lisans alanları da tablo haline getirilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Bulgular

Almanya’da Değer Eğitimi

Almanya’da değer eğitiminin çoğunlukla iki ders esas alınarak verildiği söylenebilir. Bunlardan biri Etik (Ethik), bir diğeri ise Din (Religion) dersidir. Değer eğitimi ağırlıklı olarak Etik (Ethik) ve Din (Religion) derslerinde işlendiği için Almanya’daki değer eğitim sistemini “Çift ders odaklı” değer sistemi olarak nitelenebilir (Bilici, 2018). Araştırma kapsamında incelenen Aşağı Saksonya eğitim sistemi içerisinde, değerler eğitiminde etik derslerine yer verilmediği görülmüştür. İncelenen diğer öğretim programlarından Tarih (Geschichte) derslerinde değerler eğitimiyle ilgili bir öğretim alanı veya bölüm yer almamaktadır. Yine inceleme kapsamında Aşağı Saksonya eyaleti Coğrafya (Erdkunde) öğretim programında da değerlerle ilgili bir öğrenme alanı bulunmamakla beraber karar verme (Beurteilen) ve değerlendirme (Bewerten) bölümü içerisinde coğrafya ile ilgili öznel ve nesnel yargıların değerler ve normlar ile birleştirilerek alanda temel oluşturacak değer yargılarının elde edilmesine vurgu yapılmıştır. Bunun yanında öğrencilerin coğrafya ile uyumlu değer ve normları dikkate alma yeterliliğine de yer verilmiştir (insan hakları, çevreyi koruma ve sürdürülebilirlik gibi) (Erdkunde, 2015).

Almanya’da Etik Dersleri

Alman eğitim sisteminde genç kuşaklara kazandırılması amaçlanan değerler, farklı eyaletlerde değişik derslerde verilmektedir. Etik derslerinin ismi değişse de bu dersin içerik olarak her eyalette okutulduğu görülmektedir. Almanya’nın yaklaşık on eyaletinde etik dersleri işlenirken bazı eyaletlerde felsefe ve din dersleri kapsamında değerler eğitimi yapılmaktadır. Aşağı Saksonya eyaletinde ise etik derslerinin içeriğine benzer bir ders olan ve farklı adlandırılan Değerler ve Normlar (Werte und Normen) dersi yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda Almanya genelinde etik dersi ve bu ders ile ilgili olarak değerler eğitiminin hangi derslerde işlendiği görülebilir.

Tablo 1

Almanya'daki Eyaletlerde Etik Dersleri (Ethikunterricht, 2008'den akt., Bilici, 2008)

Almanya'daki Eyaletler	Etik Dersleri
Baden-Württemberg, Bayern, Berlin, Hessen, Rheinland-Pfalz, Sachsen, Schleswig-Holstein	Ethik (Etik)
Hamburg, Bremen	Philosophie (Felsefe)
Nordrhein-Westfalen	Praktische Philosophie/Philosophie (Pratik Felsefe/Felsefe)
Mecklenburg-Vorpommern	Philosophieren mit Kindern (Çocuklarla Felsefe)
Saarland	Allgemeine Ethik (Genel Etik)
Niedersachsen (Aşağı Saksonya)	Werte und Normen (Değerler ve Normlar)
Sachsen-Anhalt	Ethikunterricht (Etik Dersi)
Brandenburg	Lebensgestaltung-Ethik-Religionskunde (Yaşamı sürdürme, etik, din bilgisi)

Almanya'nın birçok eyaletinde işlenen bu etik derslerine ait öğretim programları da vardır. Hessen eyaletinde işlenen "Etik" dersine ait öğretim programındaki altı temel konu alanının (Özgürlük, vicdan, adalet, sevgi, insan onuru ve din) olduğu görülmektedir. Bireysel değerlerin ağırlıkta olduğu programda çok çeşitli bireysel değerler de yer almıştır.

Tablo 2

Ortaokul Etik Öğretim Programında Değerler (Ethik, 2008)

Değerlerin oluşturduğu temel konu alanları	5. ve 6. sınıflar	7. ve 8. sınıflar
	Yeterlik düzeyinde	
Özgürlük	Aile, arkadaşlık	Özgür karar verme, tolerans, haksızlığa karşı gelme
Vicdan	Vicdanı dinleme, iyilik yapma, kötülükten kaçınma	Farklı fikirlerle tanışma
Adalet	Hak, adalet ve adaletsizlik	Eşit haklar
Sevgi	Arkadaşlık, güven	
İnsan Onuru	Güven, sorumluluk	İnsan hakları, fakirlik
Din	Dini özgürlük, insan hakları, tolerans	
Sorumluluk	Empati kurma, hayvan haklarını gözetme	Farklılıklara saygı

Almanya'da Din Dersleri

Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde, Din (Religion) derslerini seçme ve seçmeme özgürlüğü bulunmakta ve buna bağlı olarak da din dersleri üçe ayrılmaktadır. Evangelist (Evangelisch) ve Katolik (Katholisch) derslerinde Hristiyanlık dini anlatılırken İslam Dini (Islamische Religion) dersinde İslamiyet anlatılmaktadır. Evangelist Dini Öğretim Programında; insan, Allah, Hz. İsa, etik, kilise ve kiliseler ve din öğrenme yeterlik alanıyla ilgili kazanım ve kavram düzeyinde değerlere yer verilmiştir. 6. ve 8. sınıf sonunda öğrencilerin sahip olması istenen yeterlikler bölümünde üç semavi dine ait değerler, dinî bayramlar, dinî mekânlar, Allah sevgisi ve ölüm yanında özgürlük, tolerans, sanat gibi evrensel değerler bulunur. Kavram düzeyinde ise merhamet, adalet,

dinî kavramlar ve yaratıcı değerlerine yer verilmiştir. Almanya'da verilen değer eğitimi din ve değer kavramlarının birbiriyle yakın ilişki içerisinde olduğu görülmekte, bu ilişki farklı değer teorileri ve modeller kullanılarak işlenmektedir (Uysal, 2004).

Tablo 3

Ortaokul Evangelist Dini Öğretim Programında Değerler (Evangelische Religion, 2009)

Yeterlik alanı	Sınıf	Değerler	
		Yeterlik düzeyinde	Kavram düzeyinde
İnsan	5. ve 6. sınıf	Yardımlaşma, şefkat, vefa	
	7. ve 8. sınıf	Başarı ve başarısızlık, yardımlaşma	Suç ve ceza
Allah	5. ve 6. sınıf	Güzellik, Allah'a güven	Yaratıcı
	7. ve 8. sınıf	Ahret inancı, yardımlaşma,	Merhamet, adalet
Hz. İsa	5. ve 6. sınıf	Dinî bayramlar, kilise	Mesih, sinagog
	7. ve 8. sınıf	Mucize	Haleflik
Etik	5. ve 6. sınıf	Birlikte yaşamın kuralları, kardeşlik, özgünlük, insan onuru	Altın kurallar
	7. ve 8. sınıf	Adalet, adaletsizlik, özgürlük, sevgi, birlikte yaşama, yardımlaşma	Peygamber
Kilise ve kiliseler	5. ve 6. sınıf	Berberlik, saygılı ilişki, birlikte çalışma, dinî bayramlar, tolerans	Ekümenik
	7. ve 8. sınıf	Birlik, dinî bayramlar, sanat	
Din	5. ve 6. sınıf	Yahudiliği tanıma	
	7. ve 8. sınıf	İslam'ı tanıma, cami, Kur'an	Kur'an

Katolik Dini Öğretim Programı ile Evangelist Dini Öğretim Programında yer alan Allah, Hz. İsa, etik, kilise ve kiliseler ile din gibi aynı yeterlik alanlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu programda 6. ve 8. sınıf sonunda öğrencilerin sahip olması istenen yeterlikler bölümünde İbrahimî dinler, mezhepler, kutsal mekânlar ve ibadetler hakkındaki değerler yanında birlikte yaşama ve mobbing gibi değerler vardır. Kavram düzeyinde ise vicdan, ateizm, monoteizm, vahiy ve günah gibi değerlere yer verilmiştir.

Tablo 4

Ortaokul Katolik Dini Öğretim Programında Değerler (Katholische Religion, 2009)

Yeterlik alanı	Sınıf	Değerler	
		Yeterlik Düzeyinde	Kavram Düzeyinde
İnsan	5. ve 6. sınıf	Ailede şefkat, çevreye duyarlılık	
	7. ve 8. sınıf	Mutluluk, dostluk, cinsellik, vefa, özgürlük	İnsan onuru, günah
Allah	5. ve 6. sınıf	İbadet, dinî gelenekler	Ateizm, göç, vahiy
	7. ve 8. sınıf	İnsan sevgisi	
Hz. İsa	5. ve 6. sınıf	Sinagog	Kurtuluş, tutku
	7. ve 8. sınıf	Korkular, inanç, haleflik, barış	
Etik	5. ve 6. sınıf	Yardımlaşma, insan hakları, birlikte yaşama, altın kurallar, ahret hayatı, bencillik	Emir, adalet, peygamber, sorumluluk, dünya kültürü
	7. ve 8. sınıf	Hristiyanlık değerleri, vicdan, sorumluluk	
Kilise ve kiliseler	5. ve 6. sınıf	Hristiyan ortak yaşamı ve inancı, yardımlaşma	Vicdan, anlaşma,
	7. ve 8. sınıf	Mezhep birliği, mezhep farklılıkları, af dileme, bağış	kiliseler birliği, şehit
Din	5. ve 6. sınıf	Dinî bayramlar, dinî mekânlar	Sorun çözme, mono-
	7. ve 8. sınıf	İbrahimî dinler, birlikte yaşama, sinagog, Kudüs, cami, Mekke, tolerans	teizm, politeizm

İslam Dini Öğretim Programında; insan, Allah, Kur'an ve sünnet, peygamber, din ve sorumluluklarla ilgili yeterlik alanlarında yeterlik ve kavram düzeyinde değerlere yer verilmiştir. Burada da yeterliklerin 6. ve 8. sınıf bitiminde sahip olunması beklenir. Yeterlik düzeyinde her sınıf için birden fazla değer mevcuttur. Verilen değerler sadece İslam diniyle sınırlandırılmamış, Hristiyan değerlerine de yer verilmiştir. İslam dinine ait değerlerin yanında sorumluluk, hayvanları koruma, kadın erkek eşitliği, egoizm gibi değerleri de görmek mümkündür. Öğretim programında İslam diniyle ilgili birçok değer bulunur. Kavram düzeyinde ise İbrahimî dinler, batıl inanç, Almanya'daki Müslüman gençlerin kültürü, altın kurallar, özgür davranış ve sosyal adalet kavramları bulunur.

Tablo 5

Ortaokul İslam Dini Öğretim Programında Değerler (İslamische Religion, 2014)

Yeterlik alanı	Sınıf	Değerler	
		Yeterlik Düzeyinde	Kavram Düzeyinde
İnsanla ilgili sorular	5. ve 6. sınıf	Bencillik, dostluk, toplumun ortak ve farklı değerleri	Ümmet, empati, kimlik
	7. ve 8. sınıf	Sorumluluk, adap, eşitlik	Müslüman genç kültürü
Allah, iman ve ibadetle ilgili sorular	5. ve 6. sınıf	Adalet, nübüvvet, imamet, yeniden dirilme, ibadet	Monoteizm
	7. ve 8. sınıf	Allah'ın adaleti, helal ve haramlar	Yardımlaşma
Kur'an ve sünnet ile ilgili sorular	5. ve 6. sınıf	Vahiy, hadislerde iyi davranışlar	
	7. ve 8. sınıf	Tevhit, peygamber, etik, zekât, hac, birlikte yaşama	
Peygamberler ve İslam tarihiyle ilgili sorular	5. ve 6. sınıf		
	7. ve 8. sınıf		
Dinle ilgili sorular	5. ve 6. sınıf	Cami, kilise, sinagog, dinî bayramlar	
	7. ve 8. sınıf	Hristiyan ve İslam değerleri, tolerans ve saygı	
İnsanın dünyadaki sorumluluklarıyla ilgili sorular	5. ve 6. sınıf	Sorumluluk, hayvanları koruma, çevreyi koruma	Altın kurallar, özgür davranış
	7. ve 8. sınıf	Adalet, özgürlük, dürüstlük, tolerans, saygı, doğruluk, yardımlaşma, sabır, alçak gönüllülük, iyiliği emretme, kötülükten sakındırma.	Sosyal adalet, vakıf

Almanya'da Değerler ve Normlar Dersi

Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde ortaokullarda okutulan Değerler ve Normlar dersi; felsefe, din bilimleri ve toplumbilimlerinin problemlerini içeren bir yapıya sahiptir. Değerler ve Normlar dersinde, öğrencilerin; yaşlarıyla ilgili problemleri, toplum ve din hakkındaki problemleri ve bunlara dair sorularının dışında özellikle ahlak felsefesi ve etik konusunda merak edilen sorulara cevap bulması hedeflenir. Değerler ve Normlar dersinin temelini Kant'ın, "Was soll ich tun?" (Ne yapmam gerekiyor?) sorusunun oluşturduğu söylenebilir. Bunun yanında Değerler ve Normlar dersinde, öğrencilerin, toplum tarafından benimsenen değer anlayışı ve normlarına ek olarak etik ilkeleri kavraması için Batı kültürü, din ve akıl olgusu ile demokratik toplumun esaslarını da tanınması

amaçlanır. Öğrencinin kültürel altyapısı ile dünya görüşünün yanında dine ait düşünceleri önemsenir. Özellikle Hristiyanlık dinine mensup Batılıların gelenekleri burada büyük rol oynar. Toplumun değer yargıları ve toplumsal kuralların öğrenilmesinde etkili olan Değerler ve Normlar dersinde siyaset bilimi ile sosyoloji ve psikoloji bilimlerinden yararlanılır (Werte und Normen, 2009). Ayrıca bu derslerde öğrenciye, davranışlarını şekillendirirken kendisine ve başkalarına karşı sorumluluk bilinci içerisinde olması için telkinler yapılır (Werte und Normen, 2009). Öğrencinin, ideolojik, felsefi ve dinsel sorularına cevap aranması; öğrenciye, değer kavramlarına dair koşul ve esasların üzerine düşünebilme imkânının tanınması oldukça önemli görülür. Bu amaç doğrultusunda, düşüncelerin dile getirilmesi ve tartışılmasına olanak verilir. Başkalarının içerisinde bulunduğu yaşam koşullarını, anlayışları ve kültürleri kavrama öğrencinin algılama becerisinin gelişimini olumlu yönde etkiler (Werte und Normen, 2009). Adil ve kaliteli bir hayat felsefesinin benimsenmesi; bireyin kendisinden ve toplumdan kaynaklanan zorluklara vurgu yapması; sorumluluk, özgürlük, çoğulculuk ve insan onuruna önem vermesi gibi önemli hedefler bu dersin amaçları arasında sayılabilir. (Werte und Normen, 2009).

Değerler ve Normlar dersi, değer aktarımının yanında öğrencilerin algılama, analiz etme ve yorumlama becerisinin geliştirilmesi için tasarlanmıştır. Bu derste öğrenci, diğerleriyle iletişime geçerek görüşlerini dile getirebilir, kendisi için önemli olan değerleri fark ederek bu değerleri savunmayı öğrenebilir. Öğrencilere karşı herhangi bir önyargı taşımadan konuşmanın, iletişime geçmenin mümkün olabildiği bu derslerde öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar tartışılabilir. Değerler ve Normlar dersinde öğrenciler not kaygısı taşımadıklarından gerilim minimum düzeyde kalmakta ve öğrenci kendisini çok rahat bir şekilde ifade etme olanağı bulmaktadır.

Değerler ve Normlar Öğretim Programında, derslerde verilecek değerlere doğrudan yer verilmemektedir. Değerlerin, yeterlikler bölümünde verildiği görülmektedir.

Tablo 6

Değerler ve Normlar Dersi Öğretim Programında Değerler (Werte und Normen, 2009'dan akt., Bilici, 2018)

Yeterlik alanı	Sınıf	Değerler
Benim hakkındaki sorular	5. ve 6. sınıf 7. ve 8. sınıf	Başarı ve başarısızlık, yardımlaşma, alçakgönüllülük Bağımlılık
Gelecek hakkındaki sorular	5. ve 6. sınıf 7. ve 8. sınıf	Sorumluluk bilinci, özgürlük, güzellik, yardımlaşma, şiddetten kaçınma, cesaret, korku Doğaya ve çevreye karşı sorumluluk, sürdürülebilirlik
Ahlak ve etik hakkındaki sorular	5. ve 6. sınıf 7. ve 8. sınıf	Altın kurallar, ceza, güvenlik, caydırma, nezaket, tolerans, korku, şiddet Sevgi, arkadaşlık, cinsellik, birlikte yaşama, vatan sevgisi, sanat sevgisi, akrabalık, egoizm, insan hakları, insan onuru
Gerçeklik hakkındaki sorular	5. ve 6. sınıf 7. ve 8. sınıf	Klişeler, önyargılar, tolerans, dostluk, eşitlik, şiddet, affetme, misafirperverlik İnsan hakları, insan onuru
Din ve dünya görüşü hakkındaki sorular	5. ve 6. sınıf 7. ve 8. sınıf	Dindarlık, şefkat, vefa Yardımlaşma, eşitlik, milliyetçilik, Hristiyan etiği

Derslerde verilmesi planlanan değerler beş öğrenme alanı kapsamında yeterlikle ilgili olarak belirlenmiştir. Değerler ve Normlar Öğretim Programında yer alan yeterliklerin 6. ve 8. sınıfın sonunda elde edilmesi hedeflenmektedir.

Yardımlaşma, insan onuru, insan hakları, tolerans, sorumluluk ve eşitlik Değerler ve Normlar Öğretim Programında sıklıkla vurgulanan değerler arasında yer almaktadır. Bu değerlerin dışında dindarlık, milliyetçilik, alçakgönüllülük, vefa, sürdürülebilirlik, altın kurallar, şiddetten kaçınma, kendine güvenme gibi değerler de vurgulanmaktadır. Değerler ve Normlar Öğretim Programında yeterlikler, süreç ve içerik ve yeterlikleri olarak ayrı ayrı verilmektedir. Süreç ile ilgili yeterlikler; algılama ve açıklama, anlama ve uygulama, tartışma ve karar verme öğrenme alanlarına ayrılarak her öğrenme alanıyla ilgili ayrı ayrı yeterlikler belirlenmiştir. Öğrencinin, süreç ile ilgili yeterlikleri 8. sınıfın bitiminde kazanması beklenir.

İçerik ile ilgili yeterlikler beş adet öğrenme alanıyla birlikte yer almaktadır. Değerler ve Normlar Öğretim Programındaki beş öğrenme alanının başlıkları bir soru cümlesi şeklinde yer almaktadır. Öğrenim alanlarındaki yeterliklerin, öğrencinin gündelik hayatı içerisinde karşılaştığı kişisel ve toplumsal konulara dair sorularını cevaplandırması amaçlanır.

Tablo 7

Değerler ve Normlar Öğretim Programında İçerikle İlgili Yeterlik Alanları ve Konular (Werte und Normen, 2009'dan akt., Bilici, 2018)

İçerik ile ilgili yeterlik alanları	5 ve 6. sınıf konuları	7 ve 8. sınıf konuları
<i>Benim hakkımdaki sorular</i>	Başarı ve başarısızlıkla birlikte yaşama	Tutku ve bağımlılık
<i>Gelecek hakkındaki sorular</i>	Gelecekte beklenenler ve gelecek korkusu	Doğaya ve çevreye karşı sorumluluk
<i>Ahlak ve etik hakkındaki sorular</i>	Birlikte yaşama kuralları	Arkadaşlık, aile ve cinsellik
<i>Hakikat hakkındaki sorular</i>	Yabancılarla tanışma	İnsan hakları ve insan onuru
<i>Din ve dünya görüşü hakkındaki sorular</i>	Monoteist dünya dinleri	Hristiyanlık ile şekillenmiş bir kültürde yaşamak

“Benim hakkımdaki sorular” alanında, öğrencinin kim olduğu ve kime benzemek istediği gibi sorular ele alınır. Öğrenci, okulda ve günlük yaşamında sayısız ihtiyaçlarının, gereksinimlerinin farkına vararak umutlarını, bakış açısını, hayal kırıklıklarını, korku ve değersizlik duygularını yaşar. Gelişim sürecinde benlik ve özgüven problemleriyle karşılaşır bireysel hedef ve ihtiyaçlara dair derin güvensizlik duygusu yaşayabilir. Tutku ve bağımlılıklarının etkisinde kaldığı için başarısızlık, can sıkıntısı ve kişiliğini oluşturmada güçlük çekme sorunları ortaya çıkabilir (Werte und Normen, 2009). Bu nedenle öğrenciler; aktif ve bilinçli bir yaşam formu oluşturabilmek için yeteneklerini güçlendirmelidir. Farklı konular hakkında yapılan tartışmalarda öğrenci, istek, beklenti ve korkularını yansıtabilir. Böylece öğrencinin özgüveni gelişebilir; öğrenci, kişisel sorumluluk bilinci kazanabilir (Werte und Norman, 2009)

“Gelecek hakkındaki sorular” alanında sorumluluk konusuna ve gelecek ile ilgili kaygılara yer verilerek öğrencinin gelecek hakkındaki beklentisi, teknoloji ve doğaya karşı sorumluluğu vurgulanır. Yaşlanmak ve ölüm olguları ile gelecek birlikte ele alınarak öğrencinin sosyopsikolojik alandaki sorularına cevap aranır. Öğrenci, geleceğini yapılandırma sürecinde önemsendiği ilgi alanları, beklentileri, ihtiyaç ve sorumluluklarının farkına varır. Gelecekteki yaşam süreciyle ilişkili olarak korkularını ve umutlarını oluşturur. Ölüm konusundaki tartışmalarla öğrenci realist olmayı öğrenir, sorumluluk bilinciyle kendisini ifade edip geleceğe karşı konumunu belirler. Başarılı bir geleceğe sahip olmak için kendine hedefler belirler. Bunun yanında yaşlılar ile empati kurup onları anlamaya çalışır (Werte und Normen, 2009).

“Ahlak ve etik hakkındaki sorular” alanında toplumsal hayatta bireyle ilgili kurallar, aile, arkadaşlık ve cinsellik gibi kavramlar açıklanır. Toplumsal hayatta uyumlu bir gündelik yaşam ve güvenin oluşabilmesi için ahlaki normlara gereksinim duyulur. İnsanların çıkar çatışması yaşayabilecekleri ve bu nedenle tartışmaların meydana gelebileceği öğrenciler tarafından bu derslerde tecrübe edilir. Ahlak ve etik üzerine yapılan tartışmalarda öğrenciler, tartışmaların sebeplerini kavrayarak barışçıl çözümlerin oluşmasına katkı sunmaya çalışır. Yaşlarına uygun örneklerin işlenmesi sonucunda öğrenciler farklı dünyaları anlamayı, normları kavrayarak sorumluluğu açıklamayı ve bu konularda değerlendirme yapmayı öğrenir. Bunların yanında adalet ve sorumluluk gibi değerleri kavrar (Werte und Normen, 2009).

“Hakikat hakkındaki sorular” alanında, öğrencinin bu sorularını şekillendiren ulusal, kültürel, dinsel, ideolojik ve kişisel inanç farklılıkları ile modern medyanın etkilerine vurgu yapılır. Öğrenciye özgü bir eleştirel bakış açısının oluşturulması, hakikat ve gerçek anlayışlarının gösterilmesi önemli bir ihtiyaç olarak görülür. Bu alanda öğrencilerin, sahip oldukları veya toplumsal hayatta karşılaştıkları gerçek ve hakikat kavramları hakkında bir bilinç oluşturması amaçlanır. Ayrıca öğrencinin hakikat kavramına bakışının dayandığı temelleri yansıtması istenir. Böylelikle öğrenci, hakikat hakkındaki bakış açısını ve seçici özelliğini ortaya koymasının yanında hakikatin nasıl aranacağıyla ilgili yöntemleri tartışır (Werte und Normen, 2009).

“Din ve dünya görüşü hakkındaki sorular” adlı yeterlik alanının, değişik fikirlerin ve bakış açılarının işlenmesinden ötürü öğrencinin önemli bir ihtiyacını karşıladığı söylenebilir. Öğrenci; yaratılış, insan ruhu, sonsuzluk, ahiretin varlığı konularıyla ilgili soruları kendine sorar. Ayrıca tanrının varlığıyla ilgili sorular da sorar. Yaşadığı toplumsal çevreden özellikle Hristiyanlık dininden ve seküler dünya bakışından etkilenerek bu bağlamda hayati anlar ve yorumlar. Sadece kendi inanç ve dünya görüşünü değil başkalarının da inançlarını ve dünyaya bakışlarını fark ederek onun gibi düşünmeyen insanlarla birlikte yaşamayı da öğrenir. Bu yeterlik alanında öğrenci, farklı kültürel yapıları ve etik ilkeleri tanır. Öğrenci, din ve ideolojileri tanıyarak on-

lar arasındaki ortak noktaları farkına varır. Öğrenci bu alan sayesinde, hayat anlayışı ve yaşam tarzları hakkındaki düşüncelerini din ve ideoloji ile temellendirir.

Değerler ve Normlar Lisans Programları

Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletindeki ortaokullarda verilen Değerler ve Normlar dersi kendine özgü bir öğretim programı ve buna uygun hazırlanan ders kitaplarının yanında adı geçen dersleri vermek üzere üniversitelerde lisans alanları açılmıştır. Değerler ve Normlar dersini vermek üzere eyalet sınırları içerisinde yer alan Hannover, Göttingen ve Oldenburg Üniversiteleri'nde bazı bölümler açılmıştır. Bachelor (lisans) bölümlerindeki öğrenciler genellikle Felsefe (Philosophie veya Din (Religion) alanında da eğitimi alarak çift diploma ile mezun olmaktadır. Hannover Üniversitesi'nde "Din Bilimleri" (Religionwissenschaften) / "Değerler ve Normlar" (Werte und Normen) bölümü bulunmaktadır. Göttingen Üniversitesi'nde ise "Değerler ve Normlar" Lisans (Bachelor) ve Öğretmenlik (Lehramt) bölümleri bulunmaktadır. Aşağı Saksonya eyaletinde Değerler ve Normlar dersi sadece bu alandan mezun olan öğretmenler tarafından verilmemektedir. Esasında bütün ortaokullarda bu dersleri verebilecek yeterli düzeyde alan eğitimcisinin bulunmaması bu durumu kaçınılmaz hale getirmektedir. Alan öğretmenlerinin dışındaki bölümlerden mezun olan öğretmenler de Değerler ve Normlar dersini verebilmektedir. Değerler ve Normlar dersi için bu dersin öğretmenlerinden sonra din bilimi alanında mezun olan öğretmenlerin çoğunlukla tercih edildiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Değerler ve Normlar öğretmenlerinin eğitim aldığı bölümler yer almaktadır.

Tablo 8

Değerler ve Normlar Öğretmenliği Lisans Alanları (2017) (Studienwahl, 2017)

Hannover Üniversitat	Religionswissenschaft/Werte und Normen (Bachelor) Religionswissenschaft/Werte und Normen (Master Master of Lehramt an Gymnasien)
Göttingen Üniversitat	Werte und Normen (Bachelor) Werte und Normen (Master of Lehramt an Gymnasien) Philosophie/Werte und Normen (Bachelor) Werte und Normen ((Master of Lehramt an Haupt- und Realschulen)
Oldenburg Üniversitat	Werte und Normen (Master of Lehramt für Sonderpädagogik) Werte und Normen (Master of Lehramt für Wirtschaftspädagogik) Werte und Normen (Master of Lehramt an Gymnasien)

Tartışma ve Sonuç

Almanya'da değerler eğitimi, "Etik" (Ethik), "Din" (Religion), dersi kapsamında verilmektedir. Değer eğitimi Etik ve Din dersleri temel alınarak verildiği için değer eğitimini "Çift ders odaklı" olarak nitelemek mümkündür. Etik derslerinde özgürlük, vicdan, adalet, sevgi, insan onuru, din ve sorumluluk gibi temel konu alanlarının işlendiği görülmektedir. Konu alanlarının oldukça kapsamlı olduğu; evrensel, etik, bireysel ve dini değerleri kapsadığı görülmektedir. Liberal düşünce yapısının, konu alanlarının

belirlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Etik dersleri yanında değer eğitiminde din dersleri önemli görülmektedir. Seküler bir toplum olarak bilinen eyaletlerde farklılıklar olmakla beraber Aşağı Saksonya Eyaletinde Katolik, Evangelist ve İslam din derslerinin ayrı ayrı verildiği görülmektedir. Alman eğitim sisteminde özellikle de okul öncesi eğitimde kiliselerin etkin olmakla beraber, kiliselere bağlı okul öncesi eğitim kurumları da bulunmaktadır. Bu durum değer eğitimi açısından önemlidir.

Almanya’nın birçok eyaletinde okutulan etik dersleri Aşağı Saksonya eğitim sistemi içerisinde yer almamaktadır. Buna karşın benzer içeriğe sahip olan Değerler ve Normlar adlı bir ders bulunmaktadır. Alman eğitim sistemi çeşitlilik ve bireysellik ilkelerine verilen değerle ön plana çıkmaktadır. Almanya’da okullar, bireyin yaşama hazırlık eğitiminin verildiği yerler olmasının yanında çocukluk ve ergenlik dönemlerinin önemli bir sürecinin geçirildiği doğrudan yaşam alanları olarak kabul görür. Dolayısıyla öğrencinin mezun olduktan sonraki yaşantısında mutluluk ve başarıyı elde etmesinin bir aracı olarak düşünülemeyeceğinden hayatın bir parçası olan okulun kaliteli bir yaşam alanına dönüştürülmesi hedeflenir. İnsan hayatının diğer dönemlerinde olduğu gibi, bireyin okuldaki hayatı da en anlamlı şekilde düzenlenmeli, normal yaşam etkinlikleri aksatılmamalıdır.

Almanya genelindeki misyonları çerçevesinde, diğer eyaletlerde olduğu gibi Aşağı Saksonya eyaletinde de okulların üstlenmesi gereken görevler belirlenmiştir. Öğrencinin kişiliğini; Hristiyanlık, Avrupa hümanizmi ve liberalizm çerçevesinde oluşturmak, demokrasi ve sosyal özgürlüğü korumak en önemli amaçlar arasında yer almıştır.

Almanya’nın Aşağı Saksonya eyaletinde, Din (Religion) derslerini seçme ve seçmeme özgürlüğü bulunmakta ve buna bağlı olarak da din dersleri üçe ayrılmaktadır. Evangelist (Evangelisch) ve Katolik (Katholisch) derslerinde Hristiyanlık dini anlatılırken İslam Dini (Islamische Religion) dersinde İslamiyet anlatılmaktadır. Değerler ve Normlar dersi de seçmeli dersler arasında yer almaktadır. Bu dersi isteyen her öğrenci seçebilir. On iki öğrencinin seçmesi halinde ders verilmeye başlanır. Bu ders genellikle yabancılar ve herhangi bir din dersini almayan öğrenciler tarafından seçilmektedir. Değerler ve Normlar dersi; felsefe, din bilimleri ve toplumbilimlerinin problemlerini içeren bir yapıya sahiptir. Değerler ve Normlar dersinde, öğrencilerin; yaşlarıyla ilgili problemleri, toplum ve din hakkındaki problemleri ve bunlara dair sorularının dışında özellikle ahlak felsefesi ve etik konusunda merak edilen sorulara cevap bulması hedeflenir. Değerler ve Normlar dersinin temelini Kant’ın, “*Was soll ich tun?*” (Ne yapmam gerekiyor?) sorusunun oluşturduğu söylenebilir.

Yardımlaşma, insan onuru, insan hakları, tolerans, sorumluluk ve eşitlik Değerler ve Normlar Öğretim Programında sıklıkla vurgulanan değerler arasında yer almaktadır. Bu değerlerin dışında dindarlık, milliyetçilik, alçakgönüllülük, vefa, sürdürülebilirlik, altın kurallar, şiddetten kaçınma, kendine güvenme gibi değerler de vurgu-

lanmaktadır. Değerler ve Normlar Öğretim Programında yeterlikler, içerik ve süreç yeterlikleri olarak ayrı ayrı verilmektedir. Program içerisinde yeterlikler, süreç ve içerikle ilgili yeterlikler olarak verilmektedir. Süreç ile ilgili yeterlikler; algılama ve açıklama, anlama ve uygulama, tartışma ve karar verme öğrenme alanlarına ayrılarak her öğrenme alanıyla ilgili ayrı ayrı yeterlikler belirlenmiştir. Öğrencinin, süreç ile ilgili yeterlikleri 8. sınıfın bitiminde kazanması beklenir.

Değerler ve Normlar Öğretim Programındaki beş öğrenme alanının başlıkları bir soru cümlesi şeklinde yer almaktadır. “Benim hakkımdaki sorular” alanında öğrencinin kim olduğu ve kime benzemek istediği gibi sorular ele alınır. “Gelecek hakkındaki sorular” alanında sorumluluk ve gelecek ile ilgili kaygılara yer verilerek öğrencinin gelecek hakkındaki beklentisi, teknoloji ve doğaya karşı sorumluluğu vurgulanır. Yaşlanmak ve ölüm olguları, gelecek ile birlikte ele alınarak öğrencinin sosyopsikolojik alandaki sorularına cevap aranır. “Ahlak ve etik hakkındaki sorular” alanında toplumsal hayatta bireyle ilgili kurallar, aile, arkadaşlık ve cinsellik gibi kavramlar açıklanır. “Hakikat hakkındaki sorular”ını şekillendiren ulusal, kültürel, dinsel, ideolojik ve kişisel inanç farklılıkları ile modern medyanın etkilerine vurgu yapılır. “Din ve dünya görüşü” yeterlik alanının, değişik fikirlerin ve bakış açılarının işlenmesinden ötürü, öğrencinin önemli bir ihtiyacını karşıladığı söylenebilir. Öğrenci; yaratılış, insan ruhu, sonsuzluk, ahiretin varlığı konularıyla ilgili soruları kendine sorar.

Değerler ve Normlar dersini vermek üzere, eyalet sınırları içerisinde yer alan Hannover, Göttingen ve Oldenburg Üniversiteleri’nde bazı bölümler açılmıştır. Bachelor (lisans) bölümlerindeki öğrenciler genellikle Felsefe (Philosophie veya Din (Religion) alanında da eğitim alarak çift diploma ile mezun olmaktadır.

Extended Abstract**Values Education in Germany: The Case of Lower Saxony***Şükrü Bilici¹**Abstract**

Values education is performed in different countries with different names and systems. While differences are observed according to the social, political, religious, and economic structure of each country, values education aims to transfer cultural, national, moral, and universal values to individuals and provide the ideal structure of the individual and society. This study examines values education in Germany compared to major countries of continental Europe and reveals the nature of values education as applied in the state of Lower Saxony as well as the general values education in Germany. Values in Germany are mainly taught in Ethics and Religion. In the research, qualitative research methods were obtained using the document review technique. As a result of the research, the Values and Norms courses in Lower Saxony middle schools are understood to teach values only as a state-specific course. Values and Norms are taught through philosophy, sociology, and religious sciences. Undergraduate education has been determined to be given to the teachers of Values and Norms in the three Lower Saxony universities that give these courses.

Keywords

Values in Germany • Values and ethics • Values education

* This is an extended abstract of the paper entitled “Almanya’da Değerler Eğitimi: Aşağı Saksonya Eyaleti Örneği” published in *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*.

Manuscript Received: April 19, 2018 / **Accepted:** May 22, 2018 / **OnlineFirst:** June 30, 2018

1 Correspondence to: Şükrü Bilici (PhD), Department of Turkish Language and Social Sciences, Faculty of Education, Muş Alparslan University, Muş 49000 Turkey. Email: s.bilici@alparslan.edu.tr

Atıf: Bilici, Ş. (2018). Values education in Germany: The case of Lower Saxony. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 2, 127–147. <https://dx.doi.org/10.12738/talim.2018.1.0003>

Included among the purposes of this study are finding how the long-standing experience of Germany in the field of values education contributes to a better understanding of values education in Turkey and to eliminating problems in the field. That values education in Turkey has a disorganized structure, occurs at different rates in various teaching programs, and is unable to completely reveal the relationship it has with character and moral education or their differences can be seen as a problem. From this perspective, evaluating values education from both a national and a universal point of view and examining the values education approaches of different countries in terms of solving the problems of the field becomes important.

The curricula of the Ethics and Religion courses, in which the values education class are predominantly given in Germany, are examined first, and the values included in these curricula have been turned into tables by benefitting from the document review technique within the scope of qualitative research methods. While ethics courses are discussed formally in about 10 German states, values are taught within the scope of philosophy and religion classes in other states. In Lower Saxony, the Values and Norms class (Werte und Normen) takes place with a different name and has content similar to the ethics courses. In Germany's state of Lower Saxony, the Religion courses are elective and religion classes are accordingly divided into three. While the religion of Christianity is explained in the Evangelist (Evangelisch) and Catholic (Katholisch) classes, Islam is explained in the Islamic Religion class (Islamische Religion).

The Values and Norms class taught in the secondary schools of Germany's Lower Saxony state have a structure that contains the problems of philosophy, religious sciences, and sociology. Students in the Values and Norms class are directed at finding answers to curious questions on problems related to their age, problems about society and religion, and alongside their questions about these, the topics of moral philosophy and ethics in particular. Students in the Values and Norms class are intended to define their understanding of values adopted by society and the principles of democratic society using Western culture, religion, and reason for the concept of ethical principles in addition to norms. Students' thoughts on religion are taken heed of alongside their view of the world through the substructure of culture. In particular, Western traditions belonging to the Christian religion play a big role here. The Values and Norms class, which has an effect on learning the value judgments of society and social rules, benefits from political science, sociology, and psychology.

The tasks that schools must also undertake in Lower Saxony are identified within the framework of the missions that are throughout Germany. Forming the personality of the student within the framework of Christianity, European humanism, and liberalism, as well as protecting democracy and social freedom, are included among the most important objectives. Assistance, human dignity, human rights, tolerance, responsibility,

and equality are among the values often emphasized in the Values and Norms Teaching Program. Apart from these values, others such as piety, nationalism, humility, fidelity, sustainability, abstaining from violence, and self-confidence are also emphasized.

Content-related competences are included together in five learning areas in the Values and Norms Teaching Program. The titles of the five learning areas take place in the form of a question. Questions about the ego, Questions about the future, Questions about morality and ethics, Questions about the reality, Questions about religions and worldviews. Some departments have been opened in regard to teaching the Values and Norms course in Hannover, Göttingen, and Oldenburg Universities located within the state boundaries. Students in Bachelor's degree departments graduate with a double diploma by usually receiving education in the fields of Philosophy and Religion. The University of Hannover has the Religious Sciences (Religionwissenschaften) and Values and Norms (Werte und Normen) department. The University of Göttingen has the "Values and Norms" Bachelor and Teaching (Lehramt) departments.

الملخص الموسع

تعليم القيم في ألمانيا: ولاية سكسونيا السفلى نموذجاً

Şükrü Bilici

الملخص

يتم تعليم القيم في العديد من الدول تحت مسميات ونظم مختلفة، ورغم ملاحظة وجود العديد من الاختلافات الاجتماعية والسياسية والدينية والاقتصادية في كل دولة فإن تعليم القيم يسعى إلى الوصل بالفرد والمجتمع إلى المثالية من خلال نقل القيم الثقافية والأخلاقية والوطنية والعالمية إلى الأفراد. تبحث هذه الدراسة في تعليم القيم في ألمانيا إحدى أهم دول القارة الأوروبية وهي تتناول تعليم القيم في ألمانيا عموماً مع تسليط الضوء على واقع تعليم القيم في ولاية سكسونيا السفلى. تتمتع ألمانيا الاتحادية ببنية متباينة حيث يقطنها العديد من السكان المنحدرين من أصول أجنبية وهنا تتجلى أهمية تعليم القيم لتحقيق انسجام مجتمعي أفضل.

الكلمات المفتاحية

القيم في ألمانيا · القيم والمعايير · تعليم القيم

إن إسهام تجربة ألمانيا الموعلة في القدم بشأن تعليم القيم، في فهم تعليم القيم في تركيا بشكل أفضل والتغلب على المشاكل الموجودة في هذا الصدد هما من أهداف هذه الدراسة. بوسعنا القول إن البنية العشوائية لتعليم القيم في تركيا، ووجود هذا النوع من التعليم بنسب مختلفة في البرامج التعليمية المتعددة، وتعذر إبراز علاقته واختلافاته بالشخصية وتعليم الأخلاق بشكل واضح تمثل بعض المشاكل الراهنة في مجال تعليم القيم. من هذه الناحية فإن تقييم هذا التعليم في تركيا محلياً وعالمياً ودراسة مناهج تعليم القيم في الدول المختلفة يعتبر مهماً للقضاء على المشاكل المعاشة في هذا الصدد.

استخدمت الدراسة الحالية تقنية تحليل الوثائق التي تندرج في إطار المنهج النوعي وبحثت بالدرجة الأولى البرامج التعليمية لمادتي «الأخلاق» و«الدين» اللتان يتم خلالهما تعليم القيم بشكل مكثف في ألمانيا، وأعدت الدراسة جداولاً بالقيم التي يتم تدريسها في إطار هذه البرامج التعليمية. يتم تعليم القيم في إطار دروس الفلسفة والدين في بعض من أصل نحو عشر ولايات ألمانية وذلك أثناء تدريس مادة الأخلاق. أما في ولاية سكسونيا السفلى فثمة مادة شبيهة من حيث المحتوى بدروس الأخلاق تُطلق عليها تسمية مختلفة وهي مادة «القيم والمعايير» (Werte und Normen). تقدم ولاية سكسونيا السفلى حرية اختيار أو عدم اختيار مادة «الديانة» (Religion) وتبعاً لذلك تنقسم هذه الدروس إلى ثلاثة أقسام حيث يتم تدريس الديانة المسيحية في درسي «البروتستانتية» (Evangelisch) والكاثوليكية (Katholisch) أما الديانة الإسلامية فتدرس في إطار مادة «الديانة الإسلامية» (Islamische Religion).

تشتمل مادة «القيم والمعايير» التي يتم تدريسها في المرحلة الإعدادية في ولاية سكسونيا السفلى الألمانية على الفلسفة وعلوم الدين ومشاكل علم الاجتماع. وتهدف المادة المذكورة إلى جعل الطلبة يتوصلون إلى إجابات على الأسئلة التي تثير فضولهم بخصوص مشاكل سنهم، وتلك المتعلقة بالمجتمع والدين، وأيضاً إجابات على تساؤلاتهم حول القضايا الأخلاقية وفلسفة الأخلاق على وجه الخصوص. إلى جانب ذلك وإضافة إلى مفهوم القيم والمعايير التي يتبناها المجتمع يهدف درس «القيم والمعايير» إلى تعريف الطلبة بالثقافة الغربية والدين، وظاهرة العقل والدين، وأسس المجتمع الديمقراطي وذلك لجعلهم يدركون المبادئ الأخلاقية. تأخذ هذه المادة بعين الاعتبار البنية الثقافية للطلاب ونظراته إلى العالم وآرائه حول الدين. وتلعب عادات الغربيين من أتباع الديانة المسيحية على الأخص دوراً بارزاً هنا كما يلعب درس «القيم والمعايير» دوراً فعالاً في تعليم الأحكام التي يطلقها المجتمع بشأن القيم والقواعد المجتمعية ويلجأ كذلك إلى علوم السياسة والاجتماع والنفس.

في إطار المهام المنوطة بالمدارس في عموم ألمانيا أنيطت بمدارس ولاية سكسونيا السفلى أيضاً المهام التي يتعين على المدارس تأديتها. ويعتبر تشكيل شخصية الطالب في إطار المسيحية والإنسانية الأوروبية والليبرالية وحماية الديمقراطية والحرية الاجتماعية من أهم أهدافها. كما أن التآزر والكرامة الإنسانية وحقوق الإنسان والتسامح وحس المسؤولية والمساواة من أبرز القيم التي كثيراً ما يرد ذكرها في برنامج تعليم القيم والمعايير إلى جانب قيم أخرى كالتيدين، الوطنية، التواضع، الوفاء، الاستدامة، تجنب العنف والثقة بالنفس.

في «برنامج تعليم القيم والمعايير» تندرج الكفاءات المتعلقة بالمحتوى في خمسة مجالات تعلم مختلفة. وترد عناوين مجالات التعليم الخمسة على شكل جملة استفهامية. تم افتتاح بعض الأقسام في جامعات هانوفر وغوتينغن وأولدنبورغ الواقعة ضمن حدود ولاية سكسونيا السفلى لتدريس مادة «القيم والمعايير». طلبة البكالوريوس يدرسون عموماً الفلسفة أو الدين ويحصلون على شهادتين في آن معاً. في جامعة هانوفر هناك قسم لـ «علوم الدين» (Religionwissenschaften) وآخر لـ «القيم والمعايير» (Werte und Normen)، أما في جامعة غوتينغن فهناك قسمي التدريس (Lehramt) والليسانس (Bachelor) في «القيم والمعايير».

Kaynakça/References/المراجع

- Aslanargun, E. (2007). Modern eğitim yönetimi anlayışına yönelik eleştiriler ve post modern eğitim yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 50, 195–212.
- Bazarkulov, S. (2008). *Değer öğretimi ve dinden öğrenme* (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Bissinger, A. (2006). *Bundnis für Erziehung, Unsere Verantwortung für gemeinsame Werte*. In: Biesinger, A. Schweitzer, F (Hrsg.). Freiburg: Herder Verlag.
- Demirel, Ö. (2000). *Karşılaştırmalı eğitim*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dikow, J. (1980). *Grundwerte In der Schule*. Freiburg im Breisgau Freiburg: Verlag Herder.
- Erdkunde. (2015). *Kerncurriculum für das Gymnasium Schuljahrgänge 5-10*. Niedersachsen: Niedersächsisches Kulturlministerium.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ethik. (2015). *Lehrplan Ethik, bildungsgang Realschule Jahrgangsstufen 5-10*. Hessen: Hessisches Kulturlministerium.
- Ethikunterricht. (2008). *Zur Situation des Ethikunterrichts in der Bundesrepublik Deutschland*. Hessen: Kultusministerkonferenz vom 2008.
- Führ, C. (1997). *Deutsches Bildungswesen seit 1945. Grundzüge und Probleme*. Neuwied: Luchterhand Verlag GmbH.
- Geschichte. (2015). *Kerncurriculum für das Gymnasium Schuljahrgänge 5-10*. Niedersachsen: Niedersächsisches Kulturlministerium Hessen.
- Hessen, J. (1937). *Wertphilosophie*. Paderborn: Verlegt Bei Ferdinand Schöning,
- Kantos, E. Z. (2009). *Karşılaştırmalı eğitim sistemleri* (A. Balcı, Ed., 2. basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Kirschenbaum, H. (1995). *100 Ways to enhance values and morality in schools and youth settings*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Kraus, J. (1991) *Werterziehung, Die Allgemeinen Bildung- und Erziehungsziele in der Schulgesetzgebung der neuen Länder*. Weigelt, K. (Hrsg.). Bonn: Köllen Druck Verlag GmbH.
- Lickona, T. (1993). The return of character education. *ERIC*, 51(3), 6–11.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Religionunterricht. (2009) *Kerncurriculum für das Gymnasium Schuljahrgänge 5-10, Evangelische Religion*. Niedersachsen: Niedersächsisches Kultusministerium.
- Religionunterricht. (2014) *Kerncurriculum für die Schulformen des Sekundarbereichs I schuljahrgänge 5-10, İslamische Religion*. Niedersachsen: Niedersächsisches Kultusministerium.
- Religionunterricht. (2009) *Kerncurriculum für das Gymnasium Schuljahrgänge 5-10, Katholische Religion*. Niedersachsen: Niedersächsisches Kultusministerium.
- Sağlam, M. (1999). *Avrupa ülkelerinin eğitim sistemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Scheler, M. (1916). *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* (C. Bermes, Hrsg.). Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Schweitzer, F. (2006). *Bundnis für Erziehung, Unsere Verantwortung für gemeinsame Werte* (A. Biesinger & F. Schweitzer, Hrsg.). Freiburg: Herder Verlag,
- Standop, J. (2005). *Werte-Erziehung*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.

- Studienwahl.de (2017, 5 April). *Finder*. Retrieved April 5, 2017 from <http://www.studienwahl.de/de/studieren/finder/ergebnis.htm?fastSearch=werte+und+normen>
- Türkbal, A. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemleri ve yazma teknikleri*. Ankara: Aktif Yayınevi.
- Uysal, V. (2004). Yetişkinlerde dindarlık ve değerler dini hayat değer tercihleri ve kadına bakış eğilimleri. R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, S. Arslan ve M. Zengin (Ed.), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* içinde (s. 215–239). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Von der Leyen, U. (2006). *Bundnis für Erziehung, Unsere Verantwortung für gemeinsame Werte* (A. Biesinger & F. Schweitzer, Hrsg.). Freiburg: Herder Verlag.
- Werte und Normen. (2009). *Kerncurriculum für die Gesamtschule Schuljahrgänge 5-10*. Niedersachsen: Niedersächsisches Kulturministerium.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.